

TÜRK TARİH KURUMU
HİMAYESİNDE

KUŞADASI ve ÇEVRESİ TÜRK LÜK ve TÜRK TARİHİ SEMPOZYUMU

1 Aralık 2017
Saat: 10.00 - 18.00
Derici Otel Kuşadası

OTEL *Derici* **Katkılarıyla**
KUŞADASI / TÜRKİYE

Türkiye tarihinde ilk anayasa, geç Osmanlı dönemine aittir. 1876 tarihli Kanunu Esasi, padişah tarafından atanan bir komisyon tarafından hazırlanmış ve yine padişah tarafından ilan edilmiş bir metindir. 1921 Anayasası ise hazırlanışı ve ilan edilişi itibarıyla kendinden önceki anayasadan farklı

¹ Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

olduğu gibi, egemenlik anlayışı itibarıyla ondan çok farklı bir niteliğe sahiptir. 1921 Anayasası gibi 1924 Anayasası da TBMM’de kabul edildi. 1924 Anayasasının görüşmelerinin 1921 Anayasa görüşmelerine nazaran daha az özgürlükçü bir ortamda kabul edildiği, “tek parti egemenliğinin kurulmaya başladığı ve örgütlü muhalefetin olmadığı” bir Meclis tarafından yapıldığı² düşünülebilir. Ancak 1921 Anayasasının hazırlandığı dönemde de TBMM’de örgütlü bir muhalefetin varlığından söz edilemez. Üstelik 1924 yılının ilk ayları TBMM’de örgütlü muhalefet olmasa da özgür bir tartışma ortamının olduğu bir döneme tekabül etmektedir. İlave olarak Anayasa tartışmaları, komisyonun hazırladığı metne nasıl muhalefet edildiğini açık bir şekilde göstermektedir. Yapılan tartışmalar, bazı maddelerin reddedilmesi ya da değiştirilmesi, demokratik ve özgür tartışma ortamının açık bir göstergesidir³. Yine aynı dönemin tartışma ortamı ve ülkenin içinde bulunduğu şartlar, çok da tek parti egemenliğinin kurulmaya başladığını gösterir gibi değildir.

1924 Anayasa tartışmalarının yeni harflerle yayınlandığı tarih 1959’dur. Tarihin manidar olduğunu söylemek gerekir. Bu kitaba önsöz yazan isim de yine dikkat çekici bir isimdir: Tahsin Bekir Balta... Balta -bir hukukçu olarak-, otoriterleşen DP’ye karşı yürütülen muhalefetin önde gelen isimlerden biridir. DP’nin giderek otoriterleştiği ve yürütme organının parlamentoyu etkisizleştirdiği bir dönem söz konusudur. Dolayısıyla Cumhuriyetin kurucu kültüründen uzaklaşıldığı vurgusu yapılırken, TBMM’ye de 1924’te yürütmeye karşı direnci, ulusal egemenliğe sahip çıkması hatırlatılmaktadır. Özetle belki de o günlerden ders alınması istenmektedir. Balta kitabı yazdığı önsözde, şu noktalara dikkat çekmektedir:

“... siyasi rejim bakımından biri, ikinci bir meclisin kurulması, diğeri Cumhurbaşkanının Meclis karşısındaki durumunun kuvvetlendirilmesi olmak üzere iki sahada yenilik teklifleri yapılmış, fakat akamete uğramıştır. Bunlardan ikinci bir meclis kurulmasına dair olan teklif, encümen tarafından kabul edilmediği gibi umumi heyette münakaşa konusu bile yapılamamıştır. Cumhurbaşkanının durumunu kuvvetlendirmeye matuf teklifler ise encümen tasarısında öne sürülmüş fakat umumi heyette yürümemiştir. Bunlardan Cumhurbaşkanının Meclis dışından da seçilebilmesine, sürenin 7 yıla çıkarılmasına dair olan teklifler (tasarı m. 31, s. 14) ile Cumhurbaşkanına Meclis seçimini yenileme kararı almak (tasarı m. 25, sf. 13) yetkisini veren, bir nevi veto hakkı tanıyan (tasarı m. 36, sf. 15) teklifler meclisçe reddolunmuştur. Başkomutanlığı Cumhurbaşkanına tevdi etmek isteyen teklif ise, (tasarı madde 41) fiili komuta yetkisi bertaraf eden temsili şekle çevrilmiştir. Gerek encümen mazbatasının, gerekse meclis görüşmelerinin büyük bir kısmının Cumhurbaşkanının meclis karşısında durumunu kuvvetlendirmeyi hedef tutan bu tekliflerin izah ve münakaşası işgal etmektedir. Vesikaların verdiği intiba şudur: Encümen bu tekliflere meclisi iknaa çalışmış, fakat meclis bunlara yanaşmamıştır. Netice itibarıyla bugünkü anayasamız icra kuvveti önünde meclis üstünlüğü esasına ve sayede milli murakabenin sağlanabileceği düşüncesine dayanmaktadır. Fakat bu esas ve düşünce tatbikatta gerçekleşmemiş, icra kuvveti parti gruplarına hakimiyeti sayesinde üstün bir durum sağlayagelmıştır. (...) Demokratik memleketlerdeki tecrübelerin ışığı altında demokrasinin, yani milli murakabenin başlıca faktörleri olarak şunları belirtmekle yetinelim; Siyasi Hürriyet; Parti içi murakabe; Mecliste söz sahibi bir muhalefet; basın hürriyeti, meslek teşekkülleri, yurttaşların devlet işleriyle yakından ilgilenmesi sayesinde umumi efkârın tesirli murakabesi; her şeyden önce siyasi liderlerde demokratik zihniyet lazımdır. Gerçi Anayasamızda bu faktörleri gerçekleştirecek müesseseler eksiktir; fakat engelleyen hükümler

² Ergun Özbudun, **1921 Anayasası**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2008, s. 2.

³ A. Şeref Gözübüyük-Zekai Sezgin, **1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri**, AÜ SBF İdari İlimler Enstitüsü, Ankara.

de yoktur. Aksine olarak, Anayasamız demokratik bir ruh taşımaktadır. Meclis müzakereleri bu ruhun canlı ifadeleridir”.

1920’de açılan BMM, kendinden önceki Osmanlı parlamentolarından pek çok noktada ayrılmaktaydı. Birinci Meclis, her şeyden önce kendi üzerinde hiçbir otorite ve güç tanıımıyordu ve buna padişah-halife de dahildi. 1921 Anayasası’nı kabul eden bu Meclis’in ana hatlarıyla özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür⁴:

- ☐ Kurucu özellikler taşıyan bir Meclis’tir (Salahiyet-i fevkaladeye malik, olağanüstü yetkilere sahip bir Meclis’tir).
- ☐ *Egemenlik Kayıtsız Şartsız Milletindir*, ilkesi...
- ☐ Kuvvetler Birliği’ni esas alır (Yasama, Yürütme ve Yargı).
- ☐ İdeolojik yelpazesi geniş bir Meclis (sarıklısı, feslisi ve kalpaklısı...)
- ☐ Meclis Hükümeti sistemi...
- ☐ Kurtuluş Savaşı’nın demokratik bir ortamda yürüttü...
- ☐ Siyasi partiler yok; ama siyasi gruplaşmalar var: Birinci Grup ve İkinci Grup...

Yasama, yürütme ve yargı yetkisini elinde bulunduran Birinci Meclis, bir tür “*meclis diktatörlüğü*” sistemini benimsemişti⁵. Son derece kışkırtıcı bir şekilde yetkilerini kimseyle paylaşmak istemeyen, aynı kışkırtıcılığı Mustafa Kemal’e Meclis yetkilerini de içerecek şekilde başkomutanlık yetkilerini vermemekte direnen bu Meclis, kendinden önceki Osmanlı parlamentolarından “*meclis üstünlüğü sistemi*” anlayışı itibarıyla ayrılmaktaydı.

20. Yüzyılın ortalarına kadar Batı dünyasında da görülen Meclis üstünlüğü sisteminin kökleri, İngiliz parlamentarizmine dayanmaktaydı. İngilizlerin parlamentosunun kadını erkek, erkeği kadın yapmanın dışında her şeyi yapabileceği inancı, Birinci Meclis’te de mevcuttu. Bu Meclis, kendinden önceki Osmanlı meclislerinden ikili bir meclis yapısının (Meclisi Mebusan ve Meclisi Ayan) dışında olduğu için de farklıydı; tekti, birikti ve “*Büyük*”tü; adının başına “*Büyük*” kelimesini de eklemişti.

Birinci Meclis’in hazırladığı Türkiye tarihinin en kısa ve en kısa ömürlü anayasası olan 1921 Anayasası’nın görüşmeleri sırasında da Mahmut Esat Bozkurt söz almış ve mesleki temsil sistemini savunmuştu. Parlamentoda temsilin mesleklere göre olması gerektiği fikrini dile getirmişti⁶.

TBMM’nin kabul ettiği ikinci Anayasa, 1924 Anayasası oldu. Anayasa Komisyonunun hazırladığı taslağın genel kuruldaki görüşmeleri sırasında Cumhurbaşkanının yetkilerinin artırılması talebi karşısında ciddi tartışmalar yaşandı. Komisyonun başkanı Yunus Nadi, mazbata muharriri Celal Nuri ve katibi de Feridun Fikri beylerdi⁷. Tasarının Meclis’in gücüne ve etkisine “halel”⁸ getirebileceği düşünülen maddelerine şiddetle itiraz edenlerin siyasal pozisyonlarına bakıldığında bunlar arasında

⁴ İhsan Güneş, **Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul; Hamza Eroğlu, **Atatürk ve Milli Egemenlik**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara; Turhan Feyzioğlu, **Millet Egemenliği**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara.

⁵ Tarkan Z. Tunaya, **Türkiyede Siyasi Partiler 1859-1952**, İstanbul, 1952.

⁶ Özbudun, 1921 Anayasası, ss. 28-30; Hakkı Uyar, “**Sol Milliyetçi**” Bir Türk Aydını: **Mahmut Esat Bozkurt**, Buke Yay., İstanbul, 2000.

⁷ Uyar, age., s. 48.

⁸ Bozma, bozukluk, zarar...

kısa bir süre sonra kurulacak olan TpCF mensupları yer aldığı gibi (Dersim milletvekili Feridun Fikri, Sivas milletvekili Halis Turgut...) bunların yanı sıra Kemalist kadro içerisinde yer alan milletvekilleri de bulunmaktaydı: Mahmut Esat Bozkurt, Şükrü Saraçoğlu, Recep Peker ve Refik Koraltan...⁹

Encümenin Anayasa tasarısına karşı çıkanlar arasında yer alan Mahmut Esat Bozkurt, Encümen başkanı Yunus Nadi'nin¹⁰ Anadolu'da Yeni Gün gazetesinde yazılar yazıyordu ve her ikisi Resmi TKP içerisinde de yer almışlardı. Mahmut Esat ile Yunus Nadi'nin dostluklarının, yakın ilişkilerinin muhtemelen bu anayasa tartışmaları sırasında bozulduğu tahmin edilebilir. Daha anayasa tasarısı Meclis gündemine gelmeden aylar önce Mahmut Esat, Meclisin temsil ettiği ulusal egemenlik fikrinin zayıflatılması olasılığından ve yürütmenin güçlendirilmesi çabalarından söz ediyor; hazırlanan taslağı basındaki makalelerinde eleştiriyordu¹¹. Örneğin bunlardan bir tanesinde Bordeaux Üniversitesi'nin "faziletli" anayasa hukuku profesörlerinden Leon Duguit'den alıntı yapıyordu¹²:

"Parlamentarizm sistemi muhit ve diyar meselesidir. Bu sistemin semereli neticeler verebilmesi için mutlaka yürütme heyeti ile yasama kudreti arasında prestijce, ehemmiyetçe, liyakatçe vs hususlarda mutlak bir denge lazımdır. Aksi halde sistem yürütme heyetinin diktatörlüğü ile neticelenir".

Mahmut Esat, parlamenter sistemin yürütmeyi güçlendirmesinden endişeliydi. Sorumluluğu üstlenen yürütme organının sahip olduğu geniş yetkiler o kadar ilerleyebiliyordu ki, parlamentoyu fesih bile edebiliyorlardı. Parlamentoyu dağıtma kudretine sahip bir yürütme organı "bir gün parlamentoya hesap vermek canı istemezse ne olacak?!!"

Kabine sistemi yerine meclis hükümeti sisteminin devam etmesini, gücün Mecliste olmasını isteyen Mahmut Esat, bir başka yazısında "Türk halkı, ihtilalinin kendisine bahşettiği mutlak hakimiyet esaslarından en ufak bir fedakarlığı bile göze alamaz. Tekmil bir dünya tarihi içinde bütün cefa ve meşakatlere rağmen alnı yüksek, başı daima sorguçlu yürüyen Türk için bu bir alçalma olur" demektedir¹³.

Mahmut Esat'a göre 1921 Anayasasının eksikleri vardı. Bunlar tamamlanmalıydı. Ancak bu tamamlanma, kuvvetlerden birliğin vazgeçilerek ve milletin egemenlik hakkını kullanmasını zayıflatarak olamazdı. Bu, ihtilalin kazanımlarından vazgeçmek olurdu¹⁴:

"Denebilir ki, kuvvetli bir hükümet lazımdır. Fakat kuvvetler birliği bunu neden mani olsun?! Yine denilebilir ki Meclisin mutlak yetkilere sahip olması parlamento diktatörlüğüne varabilir.

⁹ Ergun Özbudun, **1924 Anayasası**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2012, s. 6.

¹⁰ Yunus Nadi, 1921 Anayasasının hazırlanması sırasında da komisyon başkanıydı. Bkz. Özbudun, 1921 Anayasası.

¹¹ Mahmut Esat, "Kuvvetler Birliği-Kuvvetler Ayrılığı Teorileri", **Anadolu'da Yeni Gün**, 23 Nisan 1339 (1923); Mahmut Esat, "Türkiye Halk Meşrutiyeti Teorisi", **Anadolu'da Yeni Gün**, 29 Nisan 1339 (1923); Mahmut Esat, "Meclis ve İcra Vekilleri", **Anadolu'da Yeni Gün**, 7 Mayıs 1339 (1923); Mahmut Esat, "Cumhuriyetin Mekanizması", **Anadolu'da Yeni Gün**, 1 Kanunusani 1340 (1 Ocak 1924) aktaran Mahmut Esat Bozkurt, **Toplu Eserler I**, (Yay. Haz. Şaduman Halıcı), Kaynak Yay., İstanbul, 2014.

¹² Mahmut Esat, "Parlamentarizm Teorisi", **Anadolu'da Yeni Gün**, 25 Nisan 1339 (1923) aktaran Bozkurt, Toplu Eserler I.

¹³ Mahmut Esat, "Türkiye Halk Cumhuriyeti", **Anadolu'da Yeni Gün**, 30 Kanunuevvel 1339 (30 Aralık 1923) aktaran Bozkurt, Toplu Eserler I.

¹⁴ Mahmut Esat, "Cumhuriyet Kanunu Esasisi", **Vatan**, 21 Şubat 1340 (1924) aktaran Bozkurt, Toplu Eserler I.

Bizde böyle bir şey olmadı. Tarihin kaydettiği diktatörlükler, istibdatlar, meclislerin değil, hükümetlerin hesabındır”.

Mahmut Esat, 9 Mart 1924 tarihli Meclis oturumunda Anayasa tasarısını şöyle eleştiriyordu:

“Efendiler biliyoruz ki, Cumhuriyet ve onun zaruretinden olan çok zecri tereddütler 1336 Teşkilatı Esasiyesinin neticei mutlakasındandır. Bu yeni teceddütlerin ifade ettiği mana ve mefhumu hukuki bir şekilde tesbit için Kanunu Esasi Encümeninin hazırladığı yeni Kanunu Esasi layihası bendenizin görüşüme, anlayışına göre inkılabın en aziz umdesini, (Hakimiyet bilakaydüşart milletindir) umdesini za’fa duçar etmektedir. Ya Kanunu Esasi Encümeni Alisinin hazırladığı bu son layihanın asrı hazır hukuk nazariyatı içerisinde nerede yer bulacağını bendeniz keşfedememekteyim ve encümenin iddia ettiği veçhile en son kanunu esasilerde tetkik edilerek yapılmış. Fakat mevcut Kanunu Esasiler meyanında hangi tipe mensubolduğunu bendeniz kestirememekteyim. (Bravo sesleri). Binaenaleyh efendiler, bendenizin anlayışına ve kavrayışına göre inkılabın büyük umdesine hanis olan bu yeni kanun, asrı hazır hukuku esasiyesi ve son hukuk esasatı arasında adını bulamamak tehlikesi karşısındayım.

Efendiler Kanunu Esasi Encümeni Alisi esbabı mucibe mazbatasında ve Mazbata Muharriri Beyefendi de millet kürsüsünde vakı olan beyanatında diyorlar ki, ‘Meclis her türlü kuvayı zatında cemi ve hakkı hakimiyeti bizzat ve bilfiil nefsinde içtima ettirdiğinden mahiyeti müstemirdir. Layihamızın tanziminde fennin, ilmin terakkiyatından ve sair cumhuri devletlerin kavanini esasiyesinden istifade edildiği gibi inkılabımızın ruhu daima nazarı dikkatte tutulmuştur’. Diğer bir cümlesinde de ‘ Takdimi ile şerefyabolduğumuz layihanın esası ise Meclisin, Hükümetin bilcümle hukuk vazaifi, ilmi ve tecrübevi esasata müsteniden tesbit edildiğinden ilah...’ Efendiler inkılabımızın ruhunun daima nazarı dikkatte tutulduğunu encümen iddia ediyor. Fakat elinde silahı titriyen ve henüz kanı kurumayan inkılabın ruhu, cidden bu kelimelerden müteezzi olur (Bravo sesleri, alkışlar).

Efendiler henüz türbelerinin toprakları yaş duran şehitlerin ruhu, bu vaziyet karşısında vurulan bu darbeden müteezzi ve müteellim olur”.

Bu sözler üzerine, “Hangi darbe” sorusunu soran Yunus Nadi’ye Mahmut Esat şu yanıtı verdi:

“Şimdi söyleyeceğim. Arz edeceğim... Efendiler, dünyanın hangi köşesinde, hangi devlet teşkilatında –Cumhuri devletlerden sarfınazar ediyorum- Sultani meşrutiyetlerin, kiralık meşrutiyetlerinin hangi birinde bir Meclisin ve Kanunu Esasi Encümeninin iddiasına göre bilakaydüşart hakimiyetin mahalli tecellisi olan bir Meclisin; icrai ve teşrii selahiyetleri olan bir Meclisin nasıl böyle bir keenlemeyekün feshine karar vermek kabildir?

Efendiler en mutlak meşrutiyetlerde bile kiral, hükümdar, tacidar behemehal bir ayan meclisinin reyini almak mecburiyetindedir. Nerede kaldı ki, biz; Cumhuriyetimizin en asri şekilde olduğunu iddia ediyoruz ve ‘bilakaydüşart hakimiyet, millete aittir’ diyoruz ve bu kadar büyük bir kuvvet için de intihabettiği Reisicumhuruna intihabettiği kabinenin reyini alarak feshedebilmektedir.

Rica ederim bundan büyük bir darbe; bütün Teşkilatı Esasiye, bütün hukuku esasiye tarihi içinde ne vakit iltikabedilmiştir (Bravo sesleri).

Efendiler bu şekli kabul ettiğiniz takdirde netice şudur: Bilakaydüşart millet hakimiyetini temsil eden ve sözde icrayı ve teşrii selahiyetleri haiz olan bu Meclisi Ali, bütün bu inkılabı sırtında yürüten Meclisi Ali, hakkı istizahtan bile mahrum olmaktadır ki, bütçeyi tetkik hakkı,

Meşrutiyetlerin esbabı mucibesidir. Malumu aliniz ilk Meşrutiyet bütçesinin tetkikinden tevellüdetmiştir. İngiltere’de bütçede münazaa husule gelmiştir. Halk bütçeyi tetkik edeceğini, kiral bu hakkı vermeyeceğini söylemiş, ihtilal çıkmış. Neticede halk; bu hakkı istihsale muvaffak olmuştur. Fakat bu fesih hakkı, bu suretle verildiği takdirde yine tekrar işaret ediyorum. İstizahın manası yoktur, istizah karşısında kendini sıkı bir mevkide gören bir kabine; behemehal Meclisin feshi için Reisicumhura gidecektir. Bütçe tetkikatında kendini müşkül bir vaziyette gören kabine, behemehal fesih için Reisicumhura gidecektir. (...)

Efendiler iyi bir hükümet gelir, iyi bir Reisicumhurumuz vardır. Bunlar riayet eder. Doğrudur. Fakat mesele, bir reisicumhur meselesi değildir. Bütün bir Türk mukaddesatı meselesidir (Bravo sesleri).

Efendiler Türk milletinin mukadderatını, bhusus Hakimiyeti Milliye Esası üzerine Milli Hakimiyetine çok kıskanç olan Türk milletinin mukadderatını, can, kan, mal pahasına, yangın pahasına hakimiyetini kurtaran bir milletin mukadderatını ihtilalin, inkılabın başlangıcından dört beş sene geçmeden evvel mutlak idarede olmayan bir sisteme terk ve tevdi edemeyiz efendiler. (Bravo sesleri) (Alkışlar).

Efendiler bendeniz zannediyorum ki Kanunu Esasiye Encümeni, bu (fesih) ve (veto) maddelerini tesbit ederken hatta diyeceğim ki biraz acemicesine hareket etmiştir. Madem ki bu hakkı mutlaka almak lazımdı. Başka bir sol sapmak icabederdi. (...)

Efendiler bir meclis vardır, tasavvur buyurunuz ki kabine; Meclisi feshedilecektir ve diğer Meclis ayan da yoktur. Meclis, feshedileceğini haber almıştır ve bir saat evvel kabinenin fesih kararına aidolan maddeyi ben ilga ettim demiştir. Kabine o vakit nereye gidecektir ve ne yapacaktır? Arkadaşlar sulisanı ekseriyet lazımmış fesih zamanında ekseriyet bile olur efendiler. O zaman ne olacaktır efendiler? Kabine terki mevki edecektir. Bittabi reisicumhur da müşkül mevkide kalacağından o da terki mevki etmek ihtiyacını görecektir. Bu olmadığı takdirde memlekette bir ihtilal olacaktır.

Kanunu Esasiden ve cumhuri meşrutiyetten gaye ise memleketi, ihtilallere vermek değil, nizam ve intizam altına almaktır.

Efendiler bir Kanunu Esasiye hazırlanıyor ki Encümenin iddiasına göre layettegayyerdur. Fakat öyle bir Kanunu Esasi ki üç senede bir memleket kendi eliyle bir inkılap ve ihtilaller yapmak yollarını hazırlamaktadır. Bunu kabul edemeyiz efendiler. Hukuk namına, millet hakimiyeti namına, Türk Hukuku namına, Türk İnkılabı namına ayıp bir hareket olur efendiler (Bravo sesleri).

(Yunus Hadi Beye hitaben) İşte efendim biraz evvel sormak lütfunda bulunduğunuz sualin cevabı budur. (Alkışlar) (handeler)

(...) ... daimi surette Meclis tahakkümünden bahsedenlere cevap olmak üzere şunu da arz etmek mecburiyetindeyim. Meclislerin tahakkümü bütün tarih içinde ancak bir veya iki misal irae olunabilir. Fakat tahakküm ve istibdadın menbai, tarihin başlangıcından, tarih, devlet mefhumunu tanıdığından bugüne kadar bütün icra heyetlerinden gelmiştir. (Bravo sesleri, alkışlar). Ve efendiler milletlerin bugüne kadar döktükleri kan, hep icra heyetlerinin milletlerin başına indirdikleri mütemadi istibdat yumruklarından ileri gelmiştir. (Bravo sesleri). Ve nihayet efendiler, milletin mümessili olan Meclisin muvakkat bir tahakkümü ve istibdadı olmamakla beraber, meclisin muvakkat bir tahakkümü milletin tahakkümü demektir ki bu da zalimlere ve müstebitlere karşı istimal edilir. (Bravo sesleri, alkışlar)”.

Cumhurbaşkanına Meclisi fesih yetkisinin ancak iki meclisli bir yapıda söz konusu olabileceğini belirten Mahmut Esat, tek Meclisli bir modelde Cumhurbaşkanına fesih yetkisinin verilmesinin “sakat” ve “ayıp” olduğuna dikkat çekmekte ve eğer böyle bir karar alınırsa ileride devrimin bu maddeyi kesinlikle kaldıracağını dile getirmektedir. *“Türk milleti hürriyetin ve istiklalin zevkini bütün tarih içinde her milletten fazla tatmış bir millettir. Hiçbir zaman, hiçbir vakit ve hiçbir suretle bu hakkını feda edemez. Heyeti Celileniz bilhassa bunun muhafazası için toplandınız ve millet, bizden bunun muhafazasını istiyor, arkadaşlar... Umuyorum ki vazifemizi yapacağız. (Alkışlar, bravo sesleri)”*¹⁵.

Mahmut Esat’ın Meclis’teki eleştirilerini basındaki eleştirileri izlemekteydi. Aylar önce basında yer almaya başlayan eleştirileri, Meclis görüşmeleri sürerken de devam etmekteydi. Bunlardan birinde yine şunları söylemekteydi¹⁶:

“Kuvvetler birliği teorisinden garip bir şekilde bütün işlerin fiilen ve resen meclis tarafından halledileceği anlaşılmaktadır. Bu, yanlış bir anlamadır. Biz kuvvetler birliğiyle meclis hükümetini anlıyoruz. Yine şükranla öğreniyoruz ki, Kanunu Esasi Encümeni Alisi tasarıda reisicumhurun ‘mebus olamayacağı’ maddesini ‘mebus olacağı’ tarzına çevirmiştir”.

TBMM’deki anayasa görüşmelerinde üzerinde en çok durulan konu fesih yetkisiydi. Milletvekilleri arasındaki en hararetli tartışma konusunu da bu oluşturmaktaydı. Mahmut Esat’ın da en çok üzerinde durduğu konu buydu. Yine basında yer alan ve “Fesih Yetkisi” adını taşıyan makalesinde meşrutî monarşilerde bile krala kayıtlı ve şartlı olarak verilen bu yetkinin bir halk cumhuriyeti olan Türkiye’de Cumhurbaşkanına verilmesinin devrim açısından incitici ve kan ağlatıcı olduğunu söylemekteydi.

“Bizi, millet meclisini kusursuz görmekle itham edenler var” diyen Mahmut Esat, Meclisin de bir gün iş göremeyecek hale gelebileceğini söyleyenlere şu yanıtı veriyor: *“Meclisin iş göremeyecek bir hale geleceği kabul olunuyor da, icra heyetinin böyle bir vaziyete düşemeyeceği nereden çıkarılıyor?”* Meclisin hükümeti düşürebileceği söylense de fesih yetkisinin olduğu bir ortamda bunun mümkün olmadığını, böyle bir şey için ihtilali göze almak gerektiğini belirtmektedir. Yine Mahmut Esat’a göre, *“Meşrutîyet tarihimizde kayıtlı fesih yetkisi bile korkunç darbelerle neticelendi”*. Ülke parçalanırken vatanın öz sahiplerinin oy kullanmaya bile vakit bulamadıklarını belirten Mahmut Esat, Cumhurbaşkanına verilen fesih yetkisini devrimin dinamit üzerine oturtulması olarak yorumlamaktaydı¹⁷. Burada özellikle II. Abdülhamit’in Birinci Meşrutîyet’te, Vahdettin’in 1918 ve 1920’de fesih yetkisini kullanmasını milletvekillerinin unutmadıklarını ve bundan bir ders çıkardıklarını söylemek gerekir. Benzer şekilde Enver-Talat-Cemal Paşaların liderliğini yaptığı İttihatçı yönetici kadronun da Meclisi etkisiz hale getirdikleri gerçeği de yakın tarihin hatıraları arasındaydı.

Anayasanın 25. Maddesinin Meclis genel kurulunda iki kere, büyük ve ezici bir çoğunlukla (2 kabul, 2 çekimser, 127 ret) reddedilmesini Sada-yı Hak gazetesine verdiği demeçle yorumlayan Mahmut Esat’a göre, bu madde milli hakimiyet esasına ve devrimin ilkelerine bir darbeydi ve gericiydi:

“Bu maddeyi kırmızı oylarıyla imha edenler, inkılabın henüz mürekkebi kurumayan yüksek prensiplerine hürmet ve sadakat etmek istediler. Tarihte taç ve taht hakkı olan bir yetkiye halk inkılabının mukaddes ocağında yer vermemek istediler ve yer vermediler”.

¹⁵ Uyar, age., ss. 49-52.

¹⁶ Mahmut Esat, “Hükümet Meclisi-Meclis Hükümeti”, **Vatan**, 11 Mart 1340 (1924) aktaran Bozkurt, Toplu Eserler I.

¹⁷ Mahmut Esat, “Fesih Yetkisi”, **Vatan**, 21 Mart 1340 (1924) aktaran Bozkurt, Toplu Eserler I.

25. maddenin yürütme ve yasama yetkisine sahip TBMM'nin hükümetle anlaşmadıkça kanun bile yapamamasına yol açabileceğini belirten Mahmut Esat, Meclisin yasama yetkisini bile kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığını söyledi. Encümen reisi Menteşe mebusu Yunus Nadi Bey'e, fesih yetkisinin kabulünün mü yoksa reddinin mi milli hakimiyete darbe olduğunu sordu. Teşkilatı Esasiye Kanun tasarısının Halk Fırkası içerisinde müzakere edilmediğini, parti yönetiminin milletvekillerini Meclis görüşmelerinde serbest bıraktığını ve Meclis görüşmelerinin tam bir özgürlük ortamında gerçekleştiğini vurguladı¹⁸.

Anayasanın 25. Maddesinin reddedilmesinin ardından basında Yunus Nadi ile polemik yaşayan Mahmut Esat, bu konuda verdiği son demecinde neredeyse konuşmasının tamamına yakını Yunus Nadi'ye ayırmış ve şunları söylemişti¹⁹:

“Kısaca diyebilirim ki, Yunus Nadi Bey devamlı olarak görüştüğümüz şeyleri hatırlasa, bundan 6 ay evveline kadar Yeni Gün'de hem de beraber yazdığımız makaleleri gözden geçirse ve hâlâ kulaklarımızda akisleri çınlayan yetkili ağızların nutuklarını hatırlasaydı, bana cevap vermek külfetinden kurtulur ve çelişkiden çelişkiye düşmezdi”.

Mahmut Esat'a göre, görevdeki hükümetin engelleme (obstrüksiyon) çabalarına rağmen 25. Maddenin 127 kırmızı oyla imha edilmesi, *“genç ve dinç Türk İnkılabı'nın pek heybetli hücumu”* anlamına geliyordu. Dünya demokrasilerinden örnekler veren Mahmut Esat, ABD ve İsviçre'de fesih yetkisinin olmadığını, Fransa'da ise cumhurbaşkanının fesih için ayanın/senatonun onayını almak zorunda olduğunu, Türkiye'de ise ayanın olmadığını belirtmektedir. İsviçre'yi örnek almamızı öneren Mahmut Esat, o seviyede olmadığımızı söyleyenlere II. Abdülhamit'in de 33 yıl süren istibdadının gerekçesinin de bu tehlikeli teori olduğuna dikkat çekmekteydi. Kayıtsız şartsız milli hakimiyet adına 25. Maddeyi savunanların kendisine Madam Roland'ın *“Ah hürriyet! Senin adına ne cinayetler işleniyor!”* sözlerini hatırlattığını belirtmekteydi²⁰.

Milletvekillerinin ezici bir çoğunluğunun karşı çıktığı 25. Maddenin tasarısındaki hali şöyle idi:

Madde 25: *Meclis kendiliğinden intihabatin tecdidine karar verebileceği gibi, Reisicumhur da hükümetin mütalaasını aldıktan sonra esbabı mucibesini Meclise ve millete bildirmek şartıyla buna karar verebilir.*

Maddeye karşı çıkan milletvekillerinden biri Saruhan mebusu Reşat Bey'di. Reşat Bey'in sözleri çok çarpıcıydı:

Reşat Bey: *Arkadaşlar, bendeniz arzuyu, heyecanı ve şahsi kanaatimi şu suretle hulasa edeceğim. Maruzatım uzundur. Fakat bazıları mütehassis oluyorlar. Müteessir oluyorlar. Kannatı katiyem şudur ki farzı mahal olarak Allah Reisicumhur olsa, kati arz ediyorum, kestiriyorum (Haşa sesleri) Haşa... melaiki kiram heyeti vekile olsa fesih selahiyetini verecek yoktur. (alkışlar).*

Yukarıda da belirtildiği üzere milletvekillerinin şiddetli itirazı sonucunda söz konusu madde kabul edilmemiştir. Meclis, *“ulusal egemenlik”* konusunda da hassastı. Cumhurbaşkanının nasıl yemin edeceği meselesinde yemin metnine, milli egemenlik ile ilgili ekleme yapıldı:

Önerilen:

¹⁸ Sada-yı Hak, 6 Nisan 1924 aktaran Bozkurt, Toplu Eserler I.

¹⁹ Sada-yı Hak, 15 Nisan 1924 aktaran Bozkurt, Toplu Eserler I.

²⁰ Mahmut Esat, “Fesih Yetkisi Macerası”, **Vatan**, 23 Nisan 1924 aktaran Bozkurt, Toplu Eserler I.

Madde 38: Reisicumhur intihabı akabinde ve meclis huzurunda şu suretle yemin eder: (Reisicumhur sıfatiyle Cumhuriyetin kanunlarına riayet ve bunları müdafaa, Türk milletinin saadetine, sadıkane ve bütün kuvvetimle sarfi mesai, Türk devletine teveccüh her tehlikeyi kemali şiddetle men, Türkiye'nin şan ve şerefini vikaye ve ila ve deruhte ettiğim vazifenin icabatına hasri nefis etmekten ayrılmayacağıma "vallahı")

Kabul edilen:

Madde 38: Reisicumhur intihabı akabinde ve meclis huzurunda şu suretle yemin eder: (Reisicumhur sıfatiyle Cumhuriyetin kanunlarına ve **Hakimiyeti milliye esaslarına** riayet ve bunları müdafaa, Türk milletinin saadetine, sadıkane ve bütün kuvvetimle sarfi mesai, Türk devletine teveccüh her tehlikeyi kemali şiddetle men, Türkiye'nin şan ve şerefini vikaye ve ila ve deruhte ettiğim vazifenin icabatına hasri nefis etmekten ayrılmayacağıma "vallahı")

Milletvekillerinin parti grup kararı alınmadan anayasa metnini Meclis genel kurulunda özgürce tartışmaları, milletvekillerinin istedikleri değişiklikleri hükümete rağmen yapabilmeleri, tartışmanın basına dahi yansması, Encümen reisi Yunus Nadi'nin parti içerisindeki milletvekilleri tarafından eleştirilmesi, Maliye Bakanlığının kendisine tahsis ettiği Matosyan matbaasının hangi gerekçeyle verildiğinin sorulması ve bunun "mükafat" olarak değerlendirilmesi, 1924 yılının bahar aylarında TBMM'deki özgürlükçü ve demokratik ortamın yansması olarak yorumlanabilir. Nitekim Mart ayındaki tartışmaların ardından Kasım ayında Mahmut Esat'ın Adalet Bakanı olması, Cumhuriyetin kurucu kadrosunun demokratik kültürünü ve sahip olduğu değerleri göstermesi açısından anlamlıdır. Nitekim parlamentoda uzlaşma eseri hazırlanmış olması 1924 Anayasasını, Cumhuriyet döneminin en uzun ömürlü anayasası olmasını sağladı. TBMM'nin kiskançlıkla ve tavizsiz bir şekilde savunduğu meclis üstünlüğü sistemi, Türkiye'de devrimlerin parlamento üzerinden gerçekleştirilmesini sağladı. Ancak aynı sistem, Avrupa'da Hitler gibi diktatörlerin iktidara gelmelerine de yol açtı. Bunun neticesinde demokrasiyi korumak açısından anayasal sistemde revizyona gidildi. Ancak yine Türkiye'de 1924 anayasa tartışmalarını demokrasi tarihimiz ve demokrasi kültürümüz açısından okumak ve bu tarihin zenginliğinin bir parçası olarak görmek yerinde olacaktır.